

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edildiği tarih olan 20 Kasım gününü, bir kez daha Çocuk Hakları Günü olarak kutlamanın kıvançını yaşadık. Gerçekten, çocuk haklarının kabulüyle ilgili ilk gelişme, 1924 yılında Milletler Cemiyeti döneminde benimsenen bir bildiriyle ortaya çıkmıştır. Buna ilişkin faaliyetler de, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, 20 Kasım 1989 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bunu, söz konusu sözleşmenin, en az 20 ülkenin onayı alınıp yürürlüğe girmesi izlemiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış ve 1994 yılının son ayında da yürürlüğe konulmuştur. Ancak, ülkemizdeki çalışan çocukların durumu, genel olarak değerlendirilecek olduğunda; bunun hiç de sevindirici bir düzeyde bulunduğu söylenemez. Gerçekten, Türkiye'de aile başkanlarının gelirlerinin az ve ailedeki çocuk sayısının ise çok olmasından kaynaklanan yoksulluk, çocuklara öğrenim gördürülmeyip, bunların çok düşük ücretlerle çalıştırılması sonucunu yaratmaktadır. Ayrıca, çocuklara gereken öğrenim olanaklarının yeterince sağlanamaması, erken yaşta çalışmaya başlamayı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, ilköğretimde derslik ve okul sayısındaki yetersizlik, öğretmen dağılımındaki dengesizlik ve de öğretmen açığı ile araç ve gereç eksiklikleri gibi etkenler, öğrenim olanaklarında yetersizliğe yol

Çocuk İşçiliği ve Türkiye

Prof. Dr. Tankut CENTEL *Istanbul Hukuk Fakültesi Dekanı*

açmaktadır. Bunun gibi, uygulamada yeterli ve etkin bir devlet denetim sisteminin kurulamamış olması, çocuklara koruyucu hükümlerin uygulanmaması sonucunu yaratmaktadır. Yakın geçmişte, sekiz yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitimi gerçekleştiren 4306 sayılı yasayla, ülkemizde son derece önemli bir adım atılmış bulunuyor. Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitimi öngören yasa değişikliğinin, çocuk işçiliğini sınırlama konusundaki etkisi göz ardı edilemez. Gerçekten, temel öğrenim yükümü, çocukların çalışma yaşamından uzak tutulabilmesinin bir ön koşulu niteliğindedir. Çünkü, temel öğrenim yükümü uygulanmadığı takdirde, en mükemmel hukuki düzenlemelere rağmen, küçük yaşta çocukların çalıştırılmalarını fiilen önlemek olanaksızdır. Nitekim, asgari çalışma yaşının yasal düzenleme yoluyla yükseltilmesi, tek başına çocuk emeğinin sömürülmesini önlemeye yeterli değildir. Yeterli uzunluktaki bir zorunlu temel öğrenim süresi ise, ders saatleri dışında değişik alanlarda çalışan çocukların denetimine yaramaktadır. Bu anlamda, temel öğrenim çağında bulunanların istihdamına, bunların okula gitmeleri engel olma ve çocuk işçiliğinin denetimini okul sağ-

lamaktadır. Türk iş mevzuatı, çocuk işçiliğinin içerik ve kapsamını, sektörel yapılara göre değişik biçimde belirlemiştir. Bu bakımdan, asgari çalışma yaşı, çocuğun alınacağı işe göre değişmektedir. Bunun da nedeni, esas olarak, değişik alanlardaki işlerin farklı ağırlıkta olmasıdır. Ancak, Türkiye, yakın geçmişte asgari çalışma yaşı bakımından sektörel ayırım gözetmeyen 138 sayılı ILO Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Buna göre, daha önce kabul edilmiş olan 15, 58, 59 ve 123 sayılı ILO sözleşmelerinin yerini, uluslararası taahhütler bakımından, 30 Ekim 1999 tarihinden itibaren artık 138 sayılı sözleşmenin içerdiği esaslar almış durumdadır.

Uluslararası standartlar bakımından, son olarak Uluslararası Çalışma Konferansı, geçen haziran ayında "**En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme**" metnini kabul etmiştir. Bu bağlamda, çocukların:

- Alım-satım ve ticari borç karşılığı ya da bağımlı olarak çalıştırılması ve bunların askeri çatışmalarda zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek biçimde zorla ya da zorunlu çalıştırılmaları gibi kölelik veya kölelik benzeri uygulamaların tüm şekilleri,

- Fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde ya da pornografik gösterilerde kullanılması;

- Uluslararası sözleşmelerde belirtilen uyuturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılması;

- Niteliği ya da yürütümündeki koşulları itibarıyla sağlık, güvenlik ya da ahlaksal gelişmeleri açısından zararlı olan işlerde çalıştırılması, "**en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği**" sayılmaktadır.

Söz konusu sözleşme metninin çekincesiz tüm kesimler tarafından kabul edilmiş olması, uluslararası normların kabulü süreci açısından da, son derece dikkat çekicidir. Öte yandan en mükemmel hukuksal düzenlemelere karşın, etkili bir devlet denetim örgütünün kurulamadığı ortamlarda, çocuk çalıştırma yasağının kâğıt üzerinde kaldığı ve yaşama geçirilemediği, tarihsel süreç içinde yeterince kanıtlanmıştır. Bu bakımdan, etkili bir iş güvenliği denetimine, önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde çocuk işçiliğinin denetimindeki sorun, daha çok küçük işletmeler ve özellikle de enformel sektör açısındandır. Nitekim, günümüzde devlet denetim örgütü; çocuk işçiliği yönünden, kayıtlı ekonomi içinde yer alan işyerlerinde fazlaca bir güçlük yaşamamaktadır.

Günümüzde esas sorun ise, kayıt dışı ekonomi içinde yer alan işyerlerinde çocuk işçiliğinin izlenmesinde yaşanmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ülkemize kabulü, Türk sosyal siyasetine önemli somut hedefler kazandırmıştır. Dünyadaki küreselleşme akımıyla birlikte ortaya çıkan esnekliğin, çocuk işçiliğini öngörmediği artık anlaşılmalıdır. Tam tersine, son zamanlarda, gelişmekte olan ülkelere karşı sosyal klozlar ileri sürülmeye başlanmıştır. Türkiye'nin ise, artık çocuk emeğine dayalı ürünleri olan bir ülke görünümünden kurtulmasında büyük yarar vardır. Bu bağlamda, önceki sanayileşmiş ülkeler gibi, Türkiye'de de sekiz yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitimin benimsenmesi ve uygulanması, bu konudaki dışarda ileri sürülen ve ülkemize karşı kullanılmak istenen argümanları zayıflatacaktır. Özellikle, çocuk emeğinden uzak üretildiğini kanıtlamak üzere ürünleri etiketleme önerileri, böylece iktisaden gelişmekte olan Türkiye'ye karşı ihracat tehdidi olmaktan çıkabilecektir.

Ülkemiz, hukuki düzenlemeleri bakımından, uluslararası standartları yakalamış durumdadır. Söz konusu düzenlemelerin yaşama geçirilmesinde ise, önemli güçlükler yaşanmaktadır. Bunda, aile başkanlarının gelir düzeyindeki düşüklük, öğrenim koşullarındaki yetersizlik ve devlet denetimindeki etkinsizlik gibi nedenlerin ne derece önemli olduğunu gözden uzak tutmamamız gerekmektedir.

23.11.1999
Cumhuriyet